

HISTORISK ÖFVERSIKT.
BIDRAG TILL DE SVENSKA SEDLARNAS HISTORIA.
AF
OSCAR MONTELIUS.

[OCR-skannad ur "Sedelsamlingen i Riksbankens Myntkabinett" (1915) sid. 1-80]
[Omarbetad version i Sveriges Riksbank del V-IV "Mynt och sedlar" (1931)]

I forna tider betalades med metaller efter vikt. Härvid användes så väl guld och silfver som så kallade »oädla metaller».

För att man skulle undvika olägenheter att hvarje gång behöfva väga upp den öfverenskomna metallen, började de lydiska konungarna i Mindre Asien omkring 700 år före vår tideräkning att prägla mynt.

Ett mynt är ett stycke metall af viss, för både köpare och säljare bekant vikt och halt. Om man vid en betalning använder mynt, behöfver man således endast *räkna* upp så många stycken, som erfordras; man behöfver ej *väga* metallen.

Här i Sverige har visserligen funnits mynt alltifrån de första århundradena efter Kristi födelse, men de voro länge utländska. De viktigaste voro: romerska silfvermynt (»denarii») under det andra århundradet; romerska och byzantinska guldmünt (»solidi») under det femte århundradet; arabiska silfvermynt under det nionde och det tionde århundradet; samt anglosachsiska och tyska silfvermynt under det tionde och elfte århundradet.

Ehuru en mycket stor mängd sådana arabiska, anglosachsiska och tyska mynt funnos i vårt land under hednatidens sista del, var dock vägd silfver då det vanliga betalningsmedlet. De främmande mynten lades liksom annat silfver i vågskålen.

I början af 1000-talet lät Olof Skötkonung i Sigtuna slå silfvermynt.¹ Emedan de präglades af anglosachsiska myntmästare, hade de stor likhet med de samtida anglosachsiska mynten.

Då ett mynt är ett stycke metall af viss vikt, är myntsystemet i ett land ursprungligen detsamma som viktsystemet.

Enheten i det svenska viktsystemet, och följaktligen äfven i det svenska myntsystemet, under medeltiden var en mark, motsvarande 210 gram. En mark delades i 8 ören och ett öre i tre örtugar. När en örtug skulle betalas med mynt, erfordrades därtill i Svealand vanligen 8, men i Götaland 16 penningar. Alla mynt, som kallades penningar, hade nämligen ej samma vikt; de innehöllo ej lika mycket silfver.²

Det enda mynt, som präglades af Olof Skötkonung och hans efterträdare under två och ett halft århundrade, var penningar. Därför har också detta ord blifvit liktydigt med mynt eller betalningsmedel i allmänhet.

Mynt af så hög valör som en örtug började man ej att prägla här i Sverige förr än efter midten af 1300-talet. Emedan under tiden såväl vikten som silfverhalten i mynten mycket minskats, innehöll en örtug från tiden omkring år 1400 mindre silfver än en penning vid midten af 1000-talet.³ Sten Sture den yngre lät visserligen prägla några få större mynt, men det var egentligen först på Gustaf Vasas tid, som öre- och mark-stycken slogos.

* * *

¹ Huruvida någon tid därförut mynt präglats i Birka, är en omtvistad fråga, på hvilken det ej finnes någon anledning att här ingå.

² HANS HILDEBRAND, *Sveriges medeltid*, I: 2 (Stockholm, 1894), sid. 774. -- B. SCHNITTGER, i *Fornvännen*, 1915, sid. 142.

³ Fem Anund Jakobs penningar väga 5,995 gram och gifva således en medelvikt af 1,19. Men medelvikten af Eriks af Pommern örtugar är endast föga öfver 1 gram. HILDEBRAND, *anf. arb.*, I, sid. 785 och 845.

Under det att marksystemet fortfarande bibehölls, började emellertid under första hälften af 1500-talet ett nytt mynt af främmande härkomst att blifva af stor betydelse här i Sverige.

Vid Joachimsthal i Böhmen slogos sedan 1517 ett stort, pråktigt mynt af mycket godt silfver, som benämndes »Joachimsthaler», ett namn som snart förkortades till »thaler». Det senare namnet fortlefver än i Tyskland; i Nord-Amerika har det fått formen »dollar».

I Sverige slogos redan 1528, vid Gustaf Vasas kröning, praktmynt lika Joachimsthaler. Såsom egentliga mynt präglades de först 1534. Det vackra myntet kallades här »daler», sedan början af 1600-talet »riksdaler» och i senare tid »riksdaler in specie» eller »riksdaler specie»; efter år 1855 motsvarade det »fyra riksdaler riksmünt» i värde. Ända till och med år 1871 har detta mynt präglats här, och det har märkvärdigt nog under den långa tid af mer än tre århundraden, som det lefvat i vårt land, icke försämrats, -- hvilket ju ofta är fallet, -- utan bibehållit sig så oförändradt, att en daler af 1534 och en riksdaler specie från 1800-talets midt innehålla lika mycket rent silfver.

Detta sålunda af Gustaf Vasa införda nya mynt hade, såsom slaget efter en utländsk förebild, intet samband med vårt dåvarande mynt- eller viktsystem, hvilket också varit fallet med andra främmande, här i landet begagnade mynt, såsom florinerna under medeltiden och dukaterna i senare tider.

I början ansågs en daler vara värd 3 mark, men redan på 1540-talet räknades den lika med $3\frac{1}{2}$ eller $3\frac{3}{4}$ mark och 1560 lika med 4 mark, hvilken beräkning sedermera bibehölls.

Emedan detta stora mynt så väl i vikt som halt var bättre än de öfriga silfvermynten, uppstod småningom en skillnad mellan en »riksdaler in specie» (eller »en riksdaler specie»), såsom det förstnämnda kallades, och en »daler silfvermynt», hvarmed menades en daler betald med de efter marksystemet slagna mynten. Skillnaden blef slutligen så stor, att en riksdaler specie hade samma värde som 3 daler i annat silfvermynt. På de år 1775 präglade riksdaler-mynten uttrycktes därför värdet dels med »1 Rd» (en riksdaler), dels med »3 D S M» (tre daler silfvermynt). Då var naturligtvis förhållandet mellan 1 riksdaler och 1 mark ej detsamma som förhållandet mellan 1 daler silfvermynt och 1 mark.

* * *

Under Gustaf II Adolfs regering började man prägla dels små firsidiga mynt (»klippingar») af koppar, dels runda kopparmynt, således lika de vanliga silfvermynten. En ännu märkligare nyhet var, att man från och med 1644 präglade »myntplåtar» af koppar: på tjocka, firsidiga kopparplåtar slogos in stämplor, vanligen runda och anbragta en på midten och en i hvart hörn, af hvilka stämplor den i midten angaf plåtens värde i daler silfvermynt; i de andra läsas regentens namn och årtalet.

En sådan »plåt» är naturligtvis ganska tung. Enligt 1644 års myntordning skulle ett skeppund koppar utmyntas till 69 daler silfvermynt; ehuru plåtarnas vikt småningom minskades, så att man slutligen fick plåtar af nominellt 180 daler silfvermynts värde ur ett skeppund koppar, var det dock ett särdeles obekvämt mynt. Kopparmyntplåtarnas gångbarhet upphörde först 1776.

Emedan det på plåten, liksom på de runda kopparmynten, angifna värdet befanns vara för högt, behöfdes det snart, om likviden skulle ske i kopparplåtar, 3 plåtar, hvar och en nominellt värd 1 daler silfvermynt, om man skulle betala 1 daler i silfver, eller med andra ord: 1 daler silfvermynt i silfver (icke 1 riksdaler specie) var i värde lika med 3 daler silfvermynt i koppar.

Länge dröjde det ej heller, innan man i dagligt tal sade »en daler kopparmynt» i stället för »en daler silfvermynt i koppar».

Var det redan förbundet med en viss svårighet att till en person i samma stad betala ett belopp i kopparplåtar eller annat kopparmynt, äfven om det gällde en i våra ögon liten summa, så blef svårigheten naturligtvis mycket större, om likviden skulle göras i en annan del af landet, i synnerhet om det gällde en större summa.

Vi, som äro vana vid sedlar, -- för att inte tala om postremissväxlar och dylika bekväma betalningsmedel, -- vi kunna knappt föreställa oss, huru stora svårigheterna i detta afseende voro, innan man fick sedelmynt.

* * *

Liksom i många andra fall lär Kina äfven i fråga om sedelmynt hafva gått före Europa. I det himmelska riket skall man redan i början af 800-talet, således på kejsar Karl den stores tid, haft pappersmynt, utfärdadt af staten. Bland de europeiska länderna är Sverige ett af de första, som fått sedelmynt.

Sedelmyntets historia hänger samman med bankernas.

De äldsta banker i Europa äro de italienska. Genuas bank är, liksom Venedigs, från 1400-talet. Banken i Amsterdam grundades 1609 och den i Hamburg 1619.

Samma år förklarade Gustaf II Adolf för städernas fullmäktige, att behovet af en bank vore kännbart.¹ År 1635 erinrade Axel Oxenstierna åter om behovet af en sådan inrättning, och 1646 gaf drottning Kristina ett dock aldrig begagnadt privilegium på en lånebank.

Men den 30 november 1656 utfärdade Karl X Gustaf, som då befann sig i den preussiska staden Marienburg, ett privilegium för kommissarien i kommerskollegium Johan Palmstruch, genom hvilket denne och hans arfvingar, samt hans med-participanter och deras arfvingar, berättigades att allena, med andras uteslutande, först i Stockholm och sedan i andra städer eller orter i riket uppställa² och inrätta lånebanker och dem i form af ett privilegieradt bank-kompani hålla.³

Samma dag, den 30 november 1656, utfärdades ett särskildt »Kungl. Vexelbanks privilegium» för Johan Palmstruch och med-participanter, med andras uteslutande.

Enligt detta privilegium, som beviljades på 30 år, skulle växelbanken hållas öppen dels alla söcknedags-eftermiddagar mellan kl. 2 och 5 för mottagande af depositioner, dels alla söcknedags-förmiddagar mellan kl. 8 och 10, »då hvar och en kunde sin avance antingen genom banksedel transportera eller ock i större eller mindre summor kontant åter uttaga». Man skulle dock ej få deponera mindre belopp än 50 dukater, 100 specieriksdaler, 200 daler silfvermynt eller 100 daler kopparmynt. Dessa fyra olika slags mynt voro nämligen vid denna tid gångbara i riket.

Att den nya inrättningen icke var en »enskild bank», visas af två märkliga föreskrifter. Enligt den ena skulle alla tullmedel af de trafikerande i växelbanken inlevereras, accis och utgående tull i kopparmynt, tullen för inkommande varor i riksdaler specie; dessutom skulle medel, som enligt domstolares beslut borde deponeras, sättas i växelbanken. Enligt den andra föreskriften, -- meddelad af konungen den 16 december 1656, -- skulle hälften af växel- och lånebankens nettobehållning tillfalla Kungl. Maj:t och Kronan; den andra hälften delas i lika lotter mellan Stockholms stad och bank-kompaniet. Stadens andel skulle användas

¹ F. F. CARLSON, *Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset*, 1:a delen (Stockholm, 1855), sid. 257.

² Uttrycket beror därpå, att en bank -- samma ord som bänk -- ursprungligen var en på torget eller gatan uppställd bänk, med ett litet bord framför. Ännu på vår tid har man kunnat i italienska städer se dylika enkla »banker» för växling af penningar.

³ C. D. SKOGMAN, *Anteckningar om Rikets Ständers Bank*, I (Stockholm, 1845), sid. 3. -- Ur detta arbete äro flera uppgifter i det följande hämtade.

»till en ny gatas förfärdigande från Slottet genom Brunkeberg». Därjämte stadgades, att två af magistraten och två af borgerskapet skulle hafva »nycklarna till kassan och banko-böckerna i god förvaring».

Växelbanken eller Stockholms Banco, såsom den kallades, öppnades i juli 1657 och hade sin lokal helt nära riksbankens nuvarande.¹

Vid 1660 års riksdag yttrade Rikets Ständer sin önskan, att banken måtte i sitt ordentliga lopp hållas vid makt.

* * *

Det dröjde nu ej länge, innan växelbanken -- år 1661 -- började utgifva så kallade *kreditiv-sedlar*², de första banksedlar i Sverige.³ De lydte dels å daler kopparmynt, dels å daler silfvermynt.

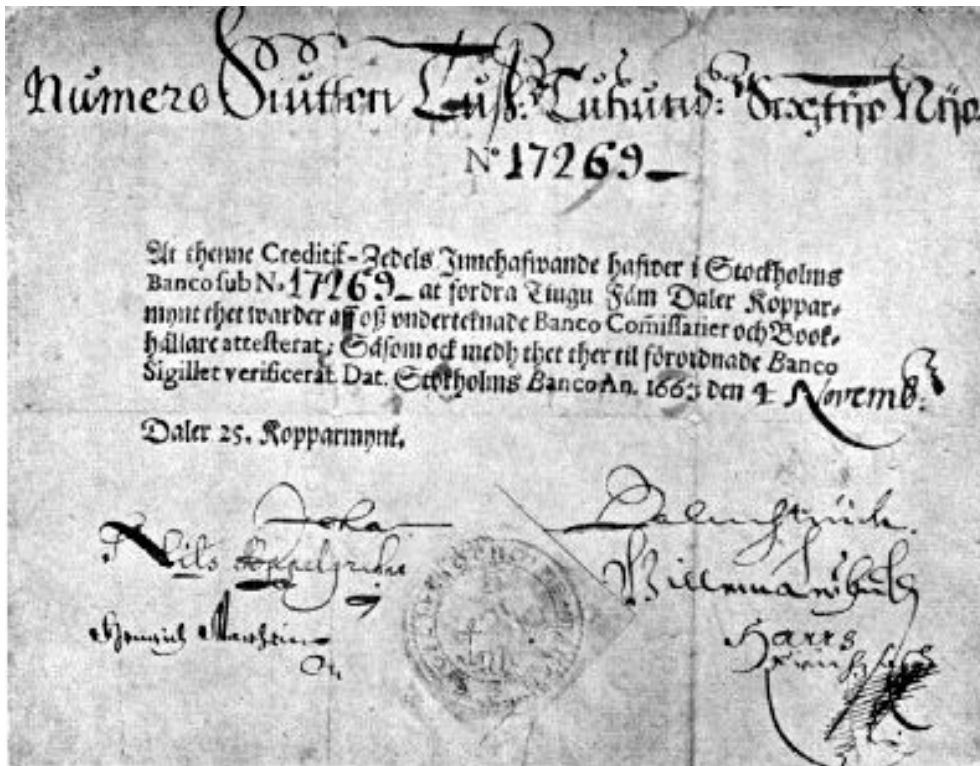

Fig. 1 (18,8 × 16).⁴ Kreditiv-sedel å 25 daler kopparmynt, 1663. -- Stockholms Banco.

Kreditiv-sedlarna å daler kopparmynt (fig. 1) hade följande text:

At thenne Creditif-Zedels Innehafvande hafwer i Stockholms Banco sub N:o at fordra Daler Kopparmynt thet warder aff oss vnder teknade Banco Comissarier och Bookhållare attesterat; Såsom ock medh thet ther til förordnade Banco Sigillet verifigerat. Dat. Stockholms Banco An. 166 . . den Daler Kopparmynt. (beloppet är tryckt)

¹ Palmstruch skriver nämligen den 13 juli 1657 till Gustaf Wrangel: »Nu är jag i verket, att i Guds namn anställa vaxelbanken i nästa vecka i Eders Excellens sal. kusins hus vid Norrbro, som eljest skulle stå tomt.» CARLSON, anf. arb., sid. 258, not 2.

² SKOGMAN, anf. arb., sid. 9.

³ Se emellertid Gustaf Bondes yttrande om »Fahlu kopparsedlar» här nedan, sid. 15; i Bergslagens myntkabinett i Falun finnes, enligt därifrån benäget lämnad upplysning, icke några sådana sedlar.

⁴ Här liksom vid följande figurer, anger det första måttet sedelns bredd och det andra dess höjd i centimeter.

Johan Palmstruch

2 namn (Banco sigillet) 2 namn

Med denna text finnas i Riksbankens samling¹ nu kreditiv-sedlar å
1000 Daler Kopparmynt, dat. 1663 den 9 Julij (N:o 10812),
100 d:o d:o » 1663 den 12 Majj (N:o 9082),
25 d:o d:o » 1663 den 4 Novemb.(N:o 17269),
5 d:o d:o » 1662 den 6 Decemb.(N:o 4705).

Alla dessa äro utgifna under åren 1662 och 1663.

På den förstnämnda sedeln, -- å 1000 daler kopparmynt, af den 9 Julij 1663, -- har en samtidig hand med bläck skrifvit: »Denne Zedel är falsk»; men med blyerts är i senare tid tillagdt: »det är lögn. G. E. K.» Dessa initialer äro öfverbibliotekarien G. E. Klemmings, och anteckningen är gjord med hans välkända stil. -- Tryck, namn och sigill synas vara riktiga; och n:o 10812 på en sedel af den 9 juli 1663 stämmer väl med n:o 9082 på en sedel af den 12 maj och n:o 17269 på en af den 4 november samma år.² -- Denna sedel har legat sammanvikt i ett tydliggen under lång tid begagnadt omslag af hvitt papper, hvarpå är tryckt: »Numero 10812. -- At conservera denne ineliggande Creditif-Zedel, wil hwar och een vara betänckt, at bruka stadigt der til detta omslagh. -- Daler 1000 Kop.mynt.»

Genom en Kungl. förordning af den 7 oktober 1665 afskaffades den år 1625 införda kopparmynt-räkningen och stadgades, att all handel och kontrakt, af hvad namn det vara må, skulle slutas i dukater, riksdaler eller svenskt silfvermynt, beräknade:

- 1 dukat för 100 öre silfvermynt,
- 1 riksdaler för 52 öre silfvermynt,
- 1 svensk silfverdaler för 32 öre silfvermynt,
- 1 mark för 8 öre silfvermynt.

Och ett Kungl. Placat af samma dag påbjöd, att »alla ännu utelöpande banko-sedlar borde inom den 1 juli 1666 presenteras och inlevereras, då hvarjom och enom nöje skulle vederfaras. De sedlar, som då ej inlemnades, skulle ogiltige och oduglige hållas».

Kopparmynt-räkningen upphörde visserligen inte, men i stället för de sålunda indragna kopparmynt-sedlarna utgåfvos nu kreditiv-sedlar i silfvermynt.

Kreditiv-sedlarna å daler silfvermynt (fig. 2) hade följande lydelse:

Öfverst: Hvit stämpel lik bankens mindre sigill. Därefter, *Numero* (skrifvet).

At denne Credityf-Zedels innehafwande hafwer i Stockholms Banco sub N:o at fordra Daler Söfwer (!) Mynt, dhet warder af oss Banco Director, Commissarier, Bookhållare och Casseurer hwar för sigh och medh dhess egna Händers Vnderskrift och Signeter atterater; Såsom och til yttermehre wisso medh dhe dher til förordnade större och mindre Banco Sigiller verificerat. Datum Stockholms Banco An. 166 . . den

. . . . Dal. Sölf.Mynt. (beloppet är tryckt).

Underskrifter af Palmstruch och sju tjänstemän, samt Bankens båda och alla åtta undertecknarnes sigill (å daler kopparmynts-sedlarna finnes, såsom redan är nämndt, endast ett sigill, Bankens större sigill).

Likheten mellan en kreditiv-sedel och senare tiders banksedlar visar sig däri, att kreditiv-sedelns innehafvare (eller »innehafwande», såsom det då hette) hade att fordra ett visst belopp, hvilket, -- då tal ej är om att någon tid skulle förflyta mellan sedelns presenterande i banken och dess inlösen, -- är liktydigt med att våra nuvarande sedlar *vid anfordran* inlösas med det åsatta beloppet. Likheten visar sig

¹ Här och i det följande upptagas endast de sedlar, som tillhöra Riksbankens samling. Äldre banksedlar, -- utgifna så väl af den Palmstruchska banken som af Rikets Ständers Bank, -- förvaras också i Kungl. Myntkabinettet, Kungl. Biblioteket och andra samlingar.

² Hildebrand anser den också vara äkta; se sedelkatalogen här nedan sidan 1 (n:o 2).

ock dels däri, att kreditiv-sedlarna lydde på *jämna belopp*: 1000, 100, 25 och 5 daler kopparmynt eller 100, 50, 25 och 10 daler silfvermynt; dels däri, att beloppet var *tryckt* på sedeln, först i texten och sedan nedanför denna. Hvarje sedel var dessutom *numrerad*, samt underskrifven af Palmstruch och flera andra bankens tjänstemän; att dessa till yttermera visso tryckt bankens och sina egna sigill på sedeln, är något, som ej återfinnes på våra dagars sedlar.

Daler-silfvermynt-sedlarna äro omgifna af en i svart tryckt, ornerad ram, som ej finnes å daler-kopparmynt-sedlarna.

Fig. 2 (20 × 15,5). Kreditiv-sedel å 100 daler silfvermynt, 1666. -- Stockholms Banco.

I bankens samling finnas kreditiv-sedlar å
 100 daler silfvermynt, dat. 1666 den 30 januari (N:o 314),
 50 d:o d:o » 1666 den 26 februari (N:o 927),
 25 d:o d:o » 1666 den 21 mars (N:o 612 och 848),
 10 d:o d:o » 1666 den 21 maj (N:o 1704).¹

De äro således alla utgifna år 1666.

Såsom så ofta varit fallet vid utgifvande af sedelmynt, visade det sig snart, att Stockholms Banco ej förmådde inlösa sina sedlar. Märkvärdigt nog inträffade detta redan få år efter sedelutgifningens början.

Visserligen tillät regeringen i juni 1664, att en del af intullen finge erläggas i kreditiv-sedlar, men ett par år därefter förklarades alla sådana ogiltiga, som icke inlämnats till banken senast pingstaftonen den 25 maj 1667.

¹ I femte årgången (för 1822) af *Konst och Nyhets Magasin* (Stockholm, 1823) finnes å pl. 35 en afbildning i kopparstick af en kreditiv-sedel N:o 349 å 10 Dal. Sölf. Mynt, daterad den 17 april 1666. Sigillerna äro naturligtvis utförda i svarttryck. Då denna afbildning är i originalets storlek, skulle den vid flyktigt påseende kunna anses vara en verklig sedel, isynnerhet om den, -- såsom stundom är fallet, -- klippts så, att storleken är densamma som de verkliga sedlarnas, samt orden »N:o 35» och »Femte Årgången» klippts bort, hvarvid äfven spåren af kopparsticks-plåtens kanter försvunnit.

Att bankens insolvens ej berodde därpå, att sedlar *utgifvits*, utan på missbruk, som Palmstruch låtit komma sig till last, framgår otvetydigt af riksskattmästaren friherre Gustaf Bondes uttalande. Denne, som i april 1659 af Kungl. Maj:t hade förordnats till öfverinspektör vid banken, yttrar i början af 1667,

»att intet varit att anmärka mot bankens förvaltning ända till år 1660, men att ifrån den tiden Palmstruch begynt taga ut penningar öfver sin avance och till sin privata disposition»;

»att, på skriftlig anmälan därom af en bland kommissarierna, riksskattmästaren genast gifvit befallning, att sådant ej måtte tillåtas»;

»att det likväl skett, så att Palmstruch vore skyldig en summa, som svarade mot hela bristen»;

»att år 1661, då creditiv-sedlarna först utgåfvos, riksskattmästaren varit dem emot, ehuru de genom Palmstruchs tillställningar blefvo gängse, i början goda som Fahlu kopparsedlar, och äfven i vissa hänseenden nyttiga, men sedermera genom missbruken skadliga»;

»att de utgått under direktorns (Palmstruchs) egen förvaltning, *utan att* af kassörerna per kassa beräknas, hvilket riksskattmästaren dock därefter anbefallt till iakttagande»;

»samt att utlåningarna sträckts öfver höfvan och utan behörig säkerhet»,

»det han hade åtalat, men utan framgång».

Regeringen fann denna riksskattmästarens förklaring tillfredsställande och frikallade honom, »åt hvars undervisning, goda råd och befallningar Palmstruch underlåtit att gifva behörig aktning». Men den 2 maj 1667 beslöt regeringen, att Palmstruch skulle för sin förvaltning tilltalas inför Svea Hofrätt, som i juli 1668 dömde honom »att vara sina privilegier förlustig; att inom sex månader till Kungl. Maj:t och Kronan gälda all af hans förvaltning härfluten skada och förlust; samt därefter ifrån Sverige och dess underlydande provinser förvisas, men i brist af tillgång kunde han icke ifrån lifsstraff befrias». År 1670 benådades han emellertid till lifvet och släpptes ur fängelset. Han dog redan 1671, vid en ålder af 60 år.

* * *

Sedan Palmstruch fallit, fortsatte den af honom stiftade banken en kort tid sin verksamhet, bland annat genom utgifvande af *transport-sedlar*. Dessa, hvilka, så vidt jag kunnat se, alla lydde å 100 daler silfvermynt uti kopparpenningar, äro tryckta på två blad (ett helt ark) af vanligt skrifpappers storlek och hafva följande lydelse:

Numero (ordet »Numero» är tryckt, men själfva nummern skrifven)

At (plats för namn) *eller den hwilken han denne sub N:o Transport-Zedel medh egen Hand vnderskrifwit och Signetes förseglande warder transporterandes; Vthi detta Stockholmiske Banco hafwer at fordra Ett hundrade Dal. Sölf. Mynt. vthi Kopparpenningar blifwer här medh aff oss vnderteknade Banco Commissarier och Bookhållare attesterat; Såsom och medh thet ther til förordnade Banco Sigillet verificerat. Datum Stockholms Banco den A.º 166 . .*

100. Daler Sölfwermynt vthi Kopparpenningar.

Å hvardera sidan om det större bankosigillet läsas två namn; Palmstruchs finnes naturligtvis ej nu mera.

Därunder är tryckt:

Desse bem.te Ett hundrade Dal. Sölf. Mynt warda transporteradhe ifrån migh til

Datum (med plats för ort och datum).

På första sidan finnas 6 sådana transport-formulär och på hvardera af de två följande sidorna 11, således tillsammans 28. Den fjärde sidan är blank.

Fyra af dessa transport-sedlar tillhöra Bankens samling: tre af den 14 oktober 1667 och den fjärde af den 18 oktober (ändradt till 6 december) 1667.

På en af de förstnämnda (fig. 3 *a--c*) äro alla transportformulären begagnade, hvarvid vederbörandes sigill äro påtryckta i rödt eller svart lack. Sedeln är ställd till herr Abraham Momma, den bekante från Rhentrakten till Stockholm invandrade handelsmannen och bruksägaren, sedan adlad med namnet Reenstierna. Samma dag som sedeln är utfärdad, den 14 oktober 1667, transporterar den af Momma till Zacharias Holm, som redan följande dag, den 15 oktober, transporterar den till »Banco». Att den genast där inlöstes, visas däraf, att sedeln den 17 oktober af Appelgrehn å bankens vägnar transporterar till Hans Klerck. Denne transporterar sedeln redan den 24 oktober 1667 till Banco, hvarifrån den utsläpdes den 26 oktober. Sedeln, som därefter gått genom många händer och äfven varit i landsorten, återkommer den 21 november 1667 till Abraham Momma, som den 27 i samma månad låter den gå vidare. Den 28:de gången transporterar den till »Wexel-banco»; det är den 6 december 1667. På ungefär sju veckor har denna sedel således hunnit fullborda sin odysseé.

Utom de nu nämnda transportsedlarna förvaras i Bankens samling äfven en profsedel, intressant därför att den uttryckligen förklarar innehafvaren af den sista transporten »hafva uppå sicht att fordra» det belopp, hvarpå sedeln lyder. Detta innebär emellertid endast en formell, ej en reell skilnad mot bankens öfriga sedlar, emedan ju äfven dessa blefvo vid infordran inlösta.

Denna profsedel (fig. 4) har följande lydelse:

Modell Lit. B.

Numero Sexton

At (Herr Petter Danckwart) eller dhen hwilken dhenne sub N:o (16) Wexel-Zedel til dosseres eller transportereres, hafwer uppå Sicht vthi Stockholmske Wexel-Banco at fordra Ett hundrade Daler Sölfwermynt. vthi Kopparpenningar, dhet warder härmedh aff oss underteknade Banco-Commissarier och Bookhållare attesterat; Såsom och medh thet ther til förordnade Banco-Sigill verificerat. Datum Stockholms Wexel-Banco A.º 1668. den 20 Januarij

100. Daler Sölfwermynt vthi Kopparpenningar.

Erich Appelgrehn	(L. S.) ¹	Jacob Berchman
Heinrich Musthoffen		Erich Torbiörnsson

Sedeln, som är tryckt på två blad, har på första sidan formulär för 4 och på hvar och en af de två följande sidorna för 9 transporter, af hvilka ett par äro utfyllda, naturligtvis med fingerade namn.

Nederst på den fjärde sidan är tryckt:

»Dher dhenne Wexel-Zedel, på Landet eller i Städerna, blefwe til fullo, effter trycket, ifrån dhen eene til dhen andre transporterad; På sådant fall, stånde hwarior och enom frött här näst ofwanföre medh af- och tilskrifning at continuera til dhess Zedelen til Stockholm komma kan, hafwandes Æganden widh Zedelens inlefwerering in Banco, straxt och in puncto, effter sin willia och behaagh, antingen een nyy Zedel i stället, eller ock contant Penningar at förwänta. Ingen behöfwer eller förtöfwa tildhess dhenne Zedel til ändan transporterad är, uthan dhen som Penningar dhessförinnan betarfwer, han kan vthi Banco komma, dhem at vthtaga, fastän allenast een, eller flere transporter skedde woro».

* * *

Nu var emellertid den Palmstruchska bankens saga snart all -- under den ursprungliga formen. Dess verksamhet fortsattes dock under annat namn och på annat sätt.

De vid 1668 års riksdag församlade Ständerna beslöto nämligen att öfvertaga banken. »Däri genom», säger en häfdatecknare, som på ett mästerligt sätt skildrat

¹ Intet sigill är påtryckt, endast platsen för detsamma angifven.

ifrågavarande tids historia,¹ »förvandlades den Palmstruchska banken, utan någon hufvudsaklig förändring i dess förut varande bestämmelse och funktioner, till riksbank, och regeringen skiljdes derigenom tillika från all befattning med banken. Då det senare af ständerna yrkades, uppstod väl någon betänklighet i rådet, men den förföll, då man fann, att ständerna icke på andra vilkor ville åtaga sig att upprätthålla banken.»

Den 17 september 1668 utfärdades Kungl. Maj:ts nådiga tillstånd för Rikets Ständer att taga banken under sin förvaltning.

Riksens Ständers Bank är således en fortsättning af Stockholms Banco.

Här är naturligtvis ej platsen att redogöra för de åtgärder, som vidtogos för bankens upprätthållande. Endast det beslut bör anföras, att inga »kreditivsedlar eller andra som därtill kunna hafva liknelse», härefter finge utgifvas; de skulle »alldeles vara afskaffade och förbjudna». Den sorgliga erfarenheten från den Palmstruchska banken hade gjort Riksens Ständer så förskräckta, att banken ej skulle få utgifva *några* sedlar. »Efter vanligheten», säger en skildrare af Rikets Ständers Bank,² »gick man ifrån den ena ytterligheten till den andra, då man, af skräck för de Palmstruchska creditiv-sedlarne, vid Riksbankens stiftelse uttryckligen förbjöd all slags sedelutgifning.»

* * *

Bevis på insatta medel måste emellertid lämnas, och härmed var i själfva verket en väg öppnad för en ny sedelutgifning, ehuru det dröjde länge nog, innan man på den vägen kom till sedlar, hvilka så mycket som den Palmstruchska bankens liknade senare tidens.

Insättningsbevisen eller attesterna (fig. 5) voro skrifna på blanketter af följande lydelse:

Att (plats för namnet) Hafwer inlefwereat i Rijkzens Ständers Banko (plats för beloppet, utskrifvet med bokstäfver) Det warder här medh attesterat. Stockholm den Anno 166 . .

Namn.

Därunder är beloppet skrifvet med siffror.

Dessa insättningsbevis äro naturligtvis oftare på ojämna än på jämna belopp. Så lyder ett, af den 5 oktober 1669, å 1756 daler 15 öre kopparmynt (fig. 5); ett annat, af den 10 mars 1671, å 2862½ daler kopparmynt.

I bankens samling finnas sådana insättningsbevis af åren 1669 (det äldsta är dateradt den 13 september), 1671 och 1673 (den 31 januari).

¹ CARLSON, *Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset*, 2:a delen (Stockholm, 1856), sid. 336.

² SKOGMAN, *anf. arb.*, 1, sid. 25.

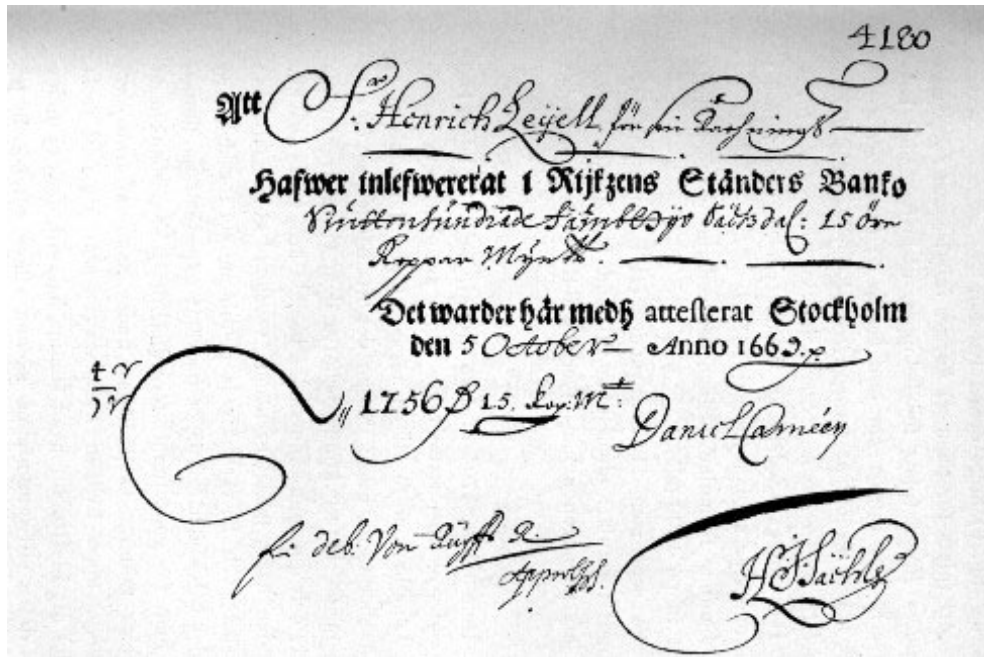

Fig. 5 (18 × 14). Insättningsbevis å 1756 daler 15 öre kopparmynt, 1669. -- Rikens Ständers Bank.¹

Snart fann man sig, -- för att hindra transporterandet af dessa bevis och deras användande som ett slags sedlar, -- föranlåten att ändra blanketterna, så att attesterna (fig. 6) fingo denna lydelse:

At (plats för namnet) hafwer inlefwereat i Rijkzens Ständers Banco (plats för beloppet, utskrifvet med bokstäfver) Thet warder här med honom til bewijs attesterat, doch uthan tilstånd at transportera eller förhandla dhenne Zedel til någon annan. Stockholm den Anno 167 . .

Den första »Zedel» af denna lydelse, som finnes i samlingen, är af den 19 maj 1675.

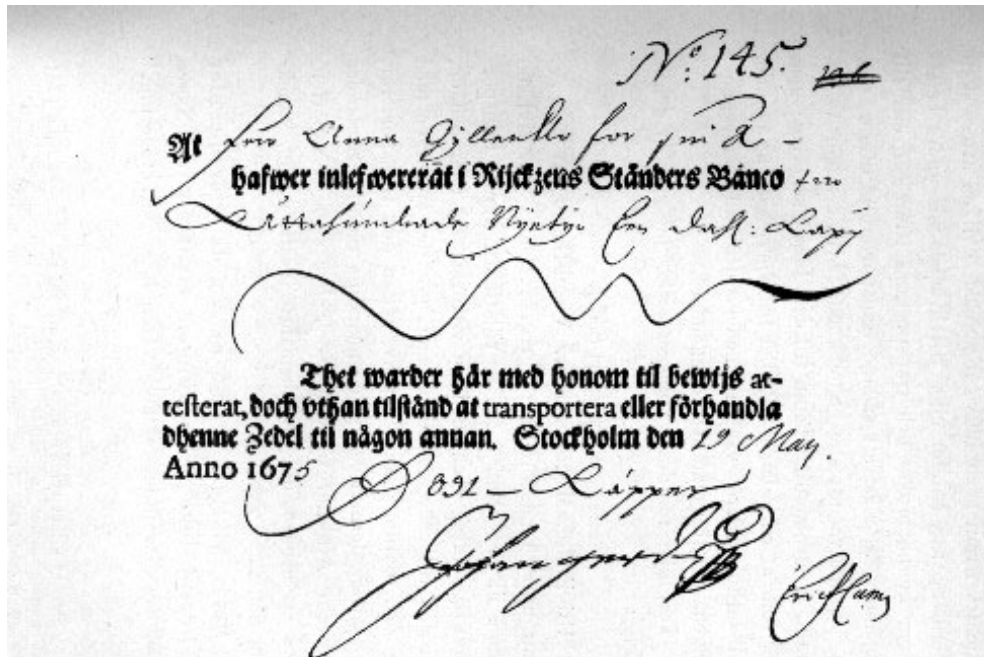

Fig. 6 (19,5 × 15,5). Insättningsbevis å 891 daler kopparmynt, 1675; får ej transporteras.

¹ Alla följande insättningsbevis och sedlar äro utfärdade af Rikets Ständers Bank, såvida ej annat är angifvet.

Samma formulär begagnades sedermera oförändradt långt in på 1800-talet.

Så sent som 1857 användes ett i hufvudsak föga ändradt formulär: »dock utan tillstånd för räkningshafvaren att på någon annan öfverlåta detta insättningsbevis.»

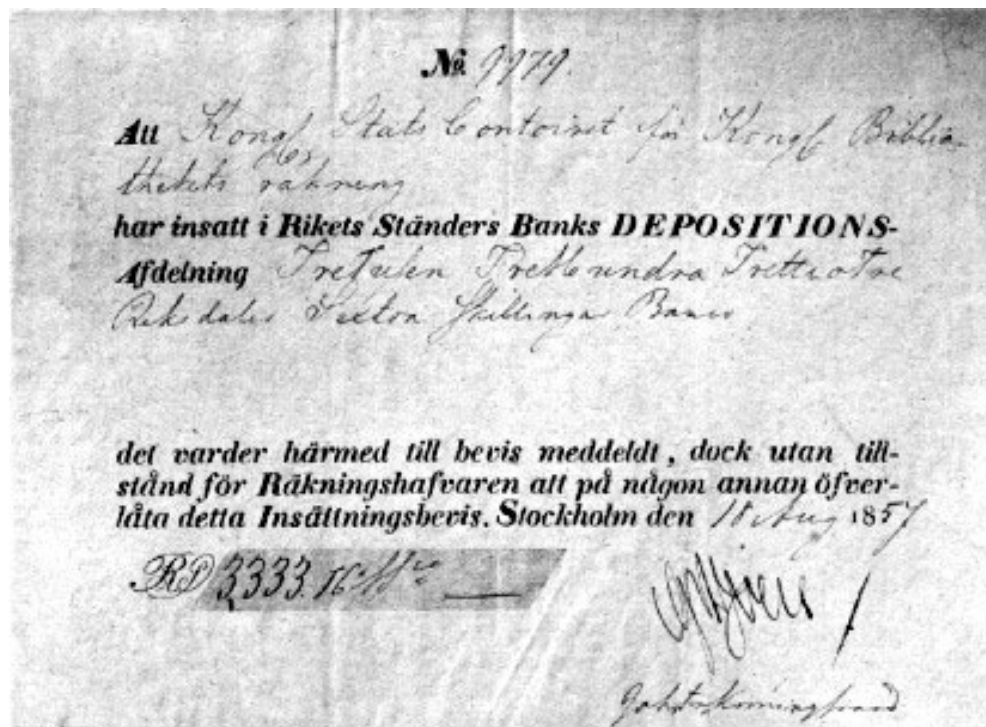

Fig. 31 (21,4 × 16). Insättningsbevis å 3,333 rdr 16 sk. banko, 1857.

* * *

Den 3 juni 1701 afgåfvo »Kongl. Maj:ts Ständers Deputerade» en »berättelse öfver några ärenden, som Vexel- och Låne-banken för tiden angå». I den 4:e punkten af denna berättelse läses: »Såsom det ofta händer, att en som här medel hafver kunde behöfva dem vid andra inrikes orter, och de, som annorstädes boende äro, torde åter här i staden hafva medel af nöden, varande i sådant fall både kostsamt och besvärligt reda penningar att förskicka; så på det till lisa häraf något beqvämt expedient må finnas, har man för godt funnit förordna, det i Vexel-banken en serdeles räkning skall hållas under namn af *transport-räkning*, uppå hvilken hvar och en skall stå fritt reela medel att insätta till hvad summa han vill, dock ej under 100 daler silfvermynt, på sådana vilkor, att honom på den insatta summan en attest under Commissariernes och betjentes namn skall blifva meddelad, hvilken attest skall sedermera uti handel eller till hvarjehanda andra betalningar kunna brukas och transporterar ifrån den ena till den andra, allenast att sådane transporter, så ofta de ske, må på själfva attesten antecknade blifva under vederbörandes egenhändiga namn till dess bättre säkerhet; men den, som af en sådan attest eller *transport-sedel* är ägande, skall alltid tillåtet vara, förmedelst dess inlefvererande i Banken, penningarne att commendera.»

Formulär för dessa *transportsedlar* bilägges af denna lydelse:

»Transport-Sedel.

Uti Kongl. Maj:ts Ständers Vexel-Banco har insatt uppå Transport-Räkningen Dal. Hvilken summa af Dal. är tillåtit att kunna transporterar på andra, dock med de vilkoren, att hvar och en, som den till en annan uppdrager, gör det tydeligen med dag och datum, samt till hvem han den transporterar, och sätter derunder sitt egenhändiga namn. Skolandes den som

Attesten uppvisar, och har sista transporten, hafva att utbekomma ofvanbemäldte insatte medel. Stockholm den»

Detta viktiga beslut af de deputerade blef emellertid icke af konungen stadfäst. Några transportsedlar finnas ej heller från Karl XII:s regering.¹

[I "Mynt och sedlar" 1931, har Montelius beriktigt sin uppgift angående det första utgivandet av bankens transportsedlar och fastställt, att de första sedlarna utgavs redan år 1701.]

* * *

Oaktadt det således fortfarande var förbjudet för banken att släppa ut sedlar, tvangs dock regeringen af penningbehovvet under Karl XII:s krig att utfärda sådana.

Först försökte man skaffa penningar dels genom *mynttecken*, dels genom *obligationer*.

Mynttecknen, hvilka alla lydde å 1 daler silfvermynt, och af hvilka de första utsläpptes 1715, böra väl snarast betraktas som sedlar af koppar. Att anse dem vara något slags falskmynt, emedan deras metallvärde ej motsvarade deras nominella värde, är orätt; värdet af det papper, hvarpå en sedel är tryckt, är ju försvinnande litet i jämförelse med sedelns valör.

Den 29 december 1715 beslöts upptaga lån mot obligationer å 10,000, 5,000, 1,000 och 100 »Rixdaler», hvilka obligationer löpte med 6 procent årlig ränta och skulle betalas efter fyra års förlopp, räknadt från första januari »gamla stilen» (!) år 1716, sedan lånet å endera sidan ett halft år förut blifvit uppsagdt.² Obligationerna voro utfärdade af »H. K. M:ts til Sverige trogne Ständers wid Contributions-Wercket samt Negotiationer eller Upphandlingar Befullmäktigade» och undertecknade af sex herrar, »två på Ridderskapets och Adelens vägnar, två på Presterskapets och två på Borgerskapets vägnar».

Sedan utfärdades, af samma Befullmäktigade, *myntsedlar* på 25 daler silfvermynt enligt Kungl. förordningen af den 26 sept. 1716, samt på 10 och 5 daler silfvermynt enligt en ny Kungl. förordning af den 3 jan. 1717.³

Dessa myntsedlar voro således ej heller utgifna af Banken. De äro med papper öfverdragna rektangulära pappskifvor, af det utseende fig. 7 och 8 visa.

Å 25-daler-sedlarna, hvilka ej hade någon tryckt text, är på framsidan längsefter skrifvet: *Anno 1716. Tjugufem Dahler Silfvermynt*. Därunder sex namn (desamma som å obligationerna). På baksidan äro de sex herrarnas sigill påtryckta.

Å 10- och 5-daler-sedlarna är tvärtöfver framsidan tryckt: *Anno 1717. Tijo (Fem) Daler Silfvermynt*. Därunder tre namn. På baksidan äro de tre herrarnas sigill påtryckta.

Myntsedlarna äro närmast jämförliga med mynttecknen. Skillnaden var egentligen, att de senare voro af koppar, under det att de förra voro af papp, samt att de senare lydde på ett mindre belopp än de förra.

Lika litet som myntsedlarna gjorde mynttecknen något anspråk på att själfva äga det åsatta värdet. Båda motsvarade vår tids sedlar. Att regeringen ej förmådde inlösa alla mynttecknen med det belopp, för hvilket de blifvit utlämnade, berättigar ej till att betrakta dessa såsom något annat än sedlar, emedan ju äfven många

¹ Den ej sällan synliga uppgiften, att Rikets Ständers Bank 1701 börjat utgifva sedlar, är således oriktig. Märkvärdigt nog föreställde sig Skogman (anf. arb., I, sid. 30), att beslutet af de Deputerade ledde till verkställighet, ehuru han tydligen är förvånad öfver att icke »denna vigtiga förändring blifvit af konungen stadfäst, eller att ens någon kongl. kungörelse om transportsedlarnes gångbarhet utfärdats».

² En sådan obligation är fullständigt aftryckt här nedan i sedelkatalogen sid. 79 (n:r 244).

³ GUSTAF EDVARD AXELSON, *Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid* (Visby, 1888), sid. 188.

sådana funnits, som icke inlöstes till det ursprungliga värdet. Af de något mer än 40,400,000 mynttecken, som utlämnats, hade dock till april 1719 icke mindre än omkring 15,000,000 inväxlats till fulla värdet, således med lika många millioner daler silfvermynt. Nu påbjöds emellertid, den 23 april 1719, att »alldenstund mynttecknen förfallit i så ringa anseende, att de ej utan största skada vidare kunna brukas för gångbart mynt», de öfver hela riket skulle infordras och insamlas till den 1 juni samma år, hvarefter de inlöstes till halfva värdet, men så att endast en 16-del af detta halfva värde erhöles i silfvermynt, under det att återstoden skulle »betalas af kronans inkomster, så snart lägenheten sådant tillåta kan».

Af myntsedlarna, hvilka utsläppts till ett mycket mindre belopp än mynttecknen, blef endast en liten del inlöst till fulla värdet. Redan i december 1717 befallde Kungl. Maj:t, att de skulle utbytas mot mynttecken.

* * *

I början af Frihetstiden insåg man ändtligen det olämpliga i att förbjuda öfverlåtagandet på annan person af ett insättningsbevis i banken, och en kungl. förordning af den 11 januari 1726 tillät ändtligen utfärdande af sådana transport-sedlar, som Ständernas Deputerade redan 1701 för sin del beslutat.

Fig. 9 (15,2 × 19,7). Transportsedel å 120 daler kopparmynt (skall transporteras), 1729; tryckt på två blad.¹ Första sidan.

¹ De sedlar, om hvilka ej är angifvet, att de bildas af två blad, äro tryckta på ett enkelt blad.

En sådan sedel var, liksom 1667 års transport-sedlar, tryckt på två sammanhängande blad. Första bladets framsida hade det utseende fig. 9 visar, och texten lydte som i formuläret af år 1701:

Transport-Zedel N:o

Uthi Rikens Ständers Wäxel Banco har (plats för namnet) insatt uppå Transport Räkningen (plats för beloppet, skrifvet med bokstäfver). Hvilken summa af (beloppet skrifvet med siffror) är tillåtit at kunna transporteras på andra, doch med the wilkoren, at hwar och en som then til en annan updraget, giör thet tydeligen med Dag och Datum samt til hwem han then transporterar, och sätter ther under sitt egenhändige Namn. Skolandes then som Attesten upwijsar, och har sidsta Transporten, hafwa at utbekomma ofwanbem:te insatte medel. Stockholm den Anno 172 . .

Därunder två namn, samt beloppet ännu en gång skrifvet. I öfre vänstra hörnet är ett aftryck i svart af banko-sigillet, och tvärsöfver hela sidan läses i hvitstämpel inom aflång fyrssidig ram: *Sveriges Rikes Ständers Banco Transport-sedel*. Därefter riksvapnets tre kronor.

Baksidan af sedeln första blad och det andra bladet voro afsedda för transporterna, hvilka skulle helt och hållet skrifvas (utan något tryckt formulär).

Dessa transport-sedlar voro således alldeles lika de 1701 föreslagna; det finnes egentligen blott *en* skillnad, men den är af ganska stor vikt. Banken heter ej längre som 1701 »Kongl. Maj:ts Ständers Vexel-Banco» utan »Rikens Ständers Wäxel Banco». Enväldet var slut.

Man hade således nu kommit åter till samma punkt i utvecklingen som den, hvilken betecknas af 1667 års transportsedlar. Sedeln skulle skriftligen öfverlåtas från den ena till den andra; men något tryckt transportformulär finnes icke, och den öfverlåtande behöfde ej längre bekräfta transporten med sitt sigill.

Den äldsta i bankens samling förvarade transportsedel af detta slag är daterad den 29 april 1729 (fig. 9).

Samma formulär begagnades, med obetydliga variationer, ända till 1830-talet (se fig. 22).

I den Kungl. förordningen den 11 januari 1726 påbjöds, att den som innehafver bankens transportsedlar skall, själf eller genom ombud, uti landtränterierna och alla andra kronans kassor därför undfå betalning vid anfordran, utan ringaste uppehåll eller lage (afdrag), sedan sedlarna blifvit på ränteriet eller kassan transporterade, äfvensom att dylika sedlar skola i uppbörd och betalningar till kronan emottagas; samt att den uppbördsman, som vägrar transportsedlarnas betalning eller emottagande, eller därmed gör uppehåll, eller anammar det ringaste lage eller procent, skall ofelbart mista tjänsten, och därjämte ersätta hvad han tagit.

Bankens transportsedlar blefvo således, heter det i bankens historia,¹ »år 1726 tvunget betalnings-medel i Kronans uppbörd; men ännu icke i liqvider emellan enskilda personer».

Snart blefvo de emellertid det vanliga betalningsmedlet man och man emellan, och det förbjöds vid vite af 25 för hundra att taga »lage» emellan banko-transport-sedlar och plåtar.

Emedan transportsedlar voro insättningsbevis, hvilka endast i det, för öfrigt mycket viktiga, afsendet skilde sig från de förut omtalade bevisen, att de fingo transporteras, och emedan man kunde sätta in i banken hvilken summa man behagade, är beloppet ej tryckt, utan skrifvet på dessa transportsedlar. Ej sällan har man förfalskat beloppet, men ofta äro dessa förfalskningar gjorda på ett mycket klumpigt sätt.

Alla sådana i bankens samling förvarade transportsedlar lyda på daler kopparmynt.

¹ SKOGMAN, anf. arb., 1, sid. 34.

På de nu omtalade transportsedlarna och på de sedermera utsläppta sedlar, hvilka enligt sin lydelse skulle transporterats, finnas vanligen få transporter, i de flesta fall endast *en*. Man synes därför vara berättigad att betrakta dessa sedlar som transportsedlar nästan endast till namnet.

* * *

Ett k. plakat af den 23 oktober 1745 införde emellertid »transportsedlar» å vissa lägre valörer, hvilka sedlar trots namnet *icke behöfde transporterats*, utan gällde i innehafvarens hand.

Genom detta plakat tillkännagafs, att Kungl. Maj:t, uppå bankens underdåniga tillstyrkande, funnit för godt tillåta, att banken, tillsvidare, ej må utlefverera mer i plåtar, än hvad till oundgängligt skiljemynt erfordras; samt att banken åtagit sig att, för hvars och ens större bekvämlighet, hädanefter gifva mindre transportsedlar på 6, 9 och 12 daler kopparmynt, hvilka uti handel och vandel gälla lika med själfva myntet, och med skiljemynt i bankens kassor inväxlas, hvarjämte de, äfven så väl som andra banko-transport-sedlar, skulle i all kronans uppbörd emottagas, och i landtränterierna, när tillgång finnes, växlas emot plåtar och skiljemynt. De borde i alla betalningar ovägerligen emottagas, såsom reda penningar, utan lage eller oppgåld, vid samma påföljd, som förut i afseende på bankosedlarna var stadgad.

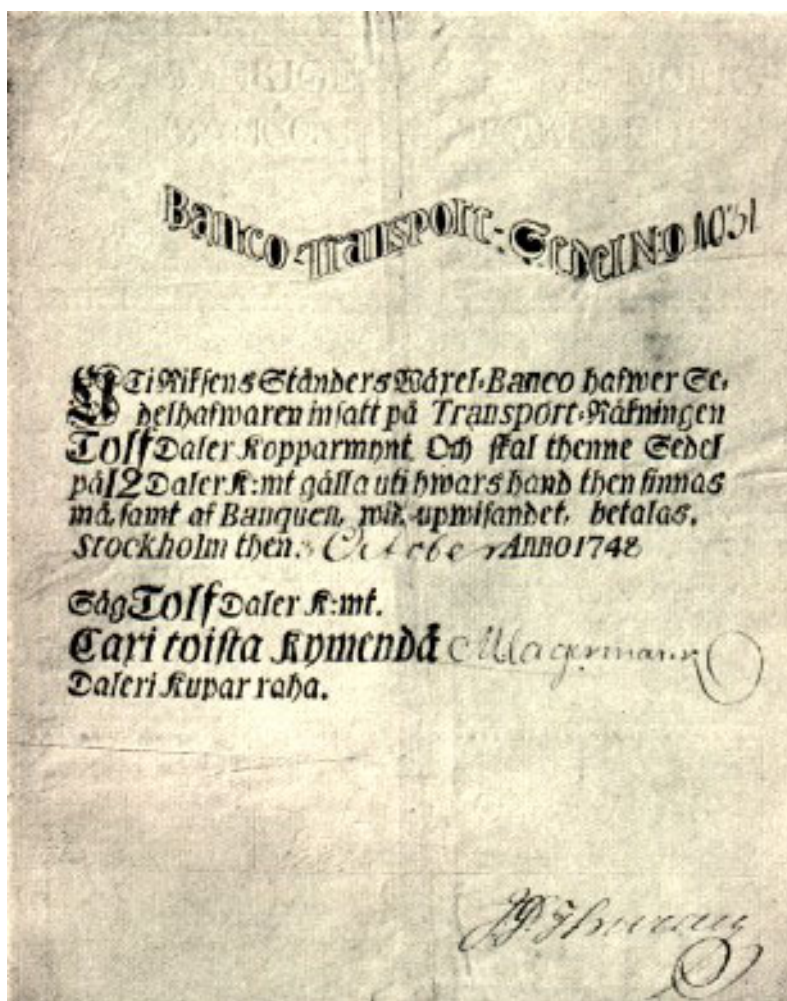

Fig. 11 (15,8 × 19,2). Transportsedel å 12 daler kopparmynt 1748; behöfver ej transporterats.

Dessa å ofvannämnda, jämförelsevis låga belopp i daler kopparmynt utställda sedlar (fig. 10), hvilka liksom vår tids voro tryckta endast på *ett* blad, hade följande lydelse:

Uti Riksens Ständers Wäxel-Banco hafwer Zedelhafwaren insatt på Transport-Räkningen (beloppet skrivet med bokstäfver). *Och skal thenne Zedel på* (beloppet skrivet med siffror) *gälla uti hwars hand then finnas må, samt af Banquen, wid uppwisandet, betalas. Stockholm then Anno* (årtalets tre första siffror tryckta).

Därunder två skrifna namn och valören tryckt (endast på svenska).

Öfverst läses i hvitstämpel, som inom aflångt firsidig ram går tvärsöfver hela sidan, å ömse sidor om den sittande Svea: *Sverig. Rikes. Stend. Banco. Transport. Sedel.*

Därunder ses först ett aftryck i svart af bankens sigill och därefter, i svart tryck på en rät rad: *Transport-Zedel N:o* (nummern skrivven).

Nedtill en aflångt firsidig hvitstämpel, med en kvadratisk ram, hvori *Hinc securitas et robur*, mellan *Anno* och årtalet.

Två anmärkningsvärda nyheter möta oss på dessa sedlar. Den ena är uttrycket »Sedelhafvaren» i stället för namn på viss insättare. Den andra är, att sedeln skulle »wid uppvisandet betalas»; detta är emellertid, såsom redan nämnts, endast en formell, ej en reell nyhet, emedan sedlarna äfven förut blifvit vid uppvisandet infriade, oaktadt detta ej var i texten uttryckligen sagdt.

De nu ifrågavarande sedlarna behöfde således ej längre genom påskrift transporterats från den ena till den andra. Detta oaktadt kallades de dock, såsom vi sett, fortfarande »transport-sedlar». Uttrycket skulle ju kunna försvaras därmed, att ordet transporterats toges i den egentliga betydelsen »öfverlåtas», »öfverlämnas», icke i den nu vanliga betydelsen »öfverlåtas genom påskrift»; möjligen beror det emellertid på, att man utan att närmare tänka på den egentliga betydelsen, bibehöll ett redan häfdvunnet namn.

Så hade man ändtligen vid midten af 1740-talet, efter lång mellantid och en intressant utveckling, åter kommit till verkliga sedlar, hvilka, emedan de ej behöfde transporterats, och emedan de vid anfordran betalades, i allt väsentligt likna såväl de af den Palmstruchska banken under förra hälften af 1660-talet utgifna som vår tids sedlar.

De visa dock en skillnad både med de Palmstruchska kreditivsedlarna och med våra sedlar. Dessa hafva ej form af insättningsbevis, men 1700-talets kopparmynt-sedlar, äfven då de ej längre behöfde skriftligen transporterats, röjde genom affattningen sin härkomst från insättningsbeviset.

Sedlar, -- men endast å de nämnda, jämförelsevis låga valörerna 12, 9 och 6 daler kopparmynt, -- utgåfvos sedan med en i hufvudsak lika lydande text ända till och med år 1776.

Valören var i början skrivven i texten och tryckt nedanför denna, men blef sedan tryckt både i och nedanför texten, med bokstäfver och siffror på det förra stället och med bokstäfver på det senare. Snart angafs valören å sistnämnda plats både på svenska och finska.

På de senare sedlarna af detta slag är nedtill tryckt, med finare stil:

Then som thenne Sedel efterapar skal warda hängd: Men then, som bewisligen uptäcker efteraparen, skall undfå Fyratio Tusende Daler Kopparmynts praemium, enligt Kongl. Maj:ts Nådige Kungörelse af then 20 decembris 1754.

Ehuru texten i hufvudsak förblir oförändrad, få sedlarna i synnerhet genom anbringande af ordet »transportsedel» m. m. antingen på en bruten linie eller i en stor oval stämpel, ett från de äldre något afvikande utseende, såsom fig. 11 och 12 visa.

Oaktadt banken sedan 1745 utgaf sedlar, som ej behöfde transporterats, fortfor man ännu länge att, då det gällde högre valörer än 12 daler kopparmynt, begagna verkliga transportsedlar.

Enligt Kungl. kungörelsen den 9 februari 1748 skulle sådana transportsedlar utgifvas å bestämdt belopp. Dessa sedlar hade det utseende fig. 13 visar och följande från 1726 års formulär något afvikande lydelse:

Uti Rikens Ständers Wäxel-Banco hafwer (plats för namnet) insatt på Transport-Räkningen Daler K:mt. Hwilka . . Daler K:mt böra egenhändigt och tydeligen transporterats med dag och åhre-tahl, ifrån man till man; Skolandes innehafwaren af then sidsta transporten utbekomma ofwan bemälte summa. Stockholm then Anno 174 . .

Därunder två namn, samt valören angifven antingen endast på svenska eller först på svenska och sedan på finska.

Öfverst, inom en aflängt fyrssidig ram i hvitstämpel: Svea. *Sveriges Rikes Ständers Banco Transport Sedel*. Därunder först bankens sigill (i hvitstämpel) och därefter på en bruten linie: *Banco-Transport-Sedel N:o* Valören är än skrifven både i texten och under densamma, än tryckt på alla ställen.

I bankens samling finnas många transportsedlar med i hufvudsak samma lydelse, ehuru af olika valörer. Den fig. 13 afbildade är tryckt på två blad, utfärdad 1748 och lyder å 36 daler kopparmynt; andra, från 1758 och 1759, lyda å 60 daler kopparmynt.

* * *

De 1745 införda sedlarna, som skulle vara lagligt betalningsmedel i landet och enligt sin text inlösas, så snart de presenterades i banken, tillkommo genom samma Kungl. plakat, som faktiskt upphäfde bankens skyldighet att inlösa sina sedlar med klingande mynt. Ty att banken löser in sina sedlar med koppar-skiljemynt är ej detsamma som en verklig inlösen med klingande mynt. De nya sedlarna skulle ersätta mynten.

Banken fortfor under årtionden att vara tillsluten för vanlig utväxling, och sedlarnas värde sjönk allt mer.¹ De lydde å daler kopparmynt, och parikursen ansågs vara: 36 mark eller 9 daler kopparmynt = 1 riksdaler i silfver (ej 1 daler silfvermynt, hvilket, såsom vi sett, var vida mindre); men kursen steg alltmera, så att den redan omkring 1760 var 70 å 72 mark.

Slutligen återstod intet annat för konung Gustaf III än att genom en »realisation» göra slut på en oreda och ostadighet, hvori, såsom det heter i Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse och förordning om denna viktiga sak den 26 november 1776, myntets räknevärde här i riket sedan längre tid råkat.

I denna kungörelse förklarar Kungl. Maj:t sig finna rådligast och med Rikets Ständers afsikt närmast öfverensstämmande, att det gångbara värde af 72 mark eller 18 daler kopparmynt, hvartill en svensk specie-riksdaler, på någon tid, liksom själf satt sig, skulle tjäna till grund och rättesnöre ej allenast för alla penningefhandlingar och likvider såväl enskilda personer emellan som med banken och andra publika verk, utan ock vid omsättning eller utbyte af bankens kopparmyntsedlar emot specie-riksdalar.

Från och med 1777 års början stod det nu hvar och en fritt att utbyta kopparmyntsedlarna mot specie-riksdalar, -- *men* efter den genom realisationen bestämda kursen af 72 mark. Då parikursen varit 36 mark, hade således dessa sedlar förlorat hälften af sitt värde!

¹ Ett af Emanuel Svedenborg den 13 december 1760 afgifvet memorial angående åtgärder häremot förtjänar uppmärksamhet, emedan det visar en ovanligt klar blick på frågan. Det är aftryckt i SKOGMANS anf. arb., I, sid. 154 (jfr sid. 48).

* * *

Nu stadgades äfven, att från och med 1777 års början alla offentliga räkenskaper, samt handlandes böcker för att äga vitsord, ej längre skulle föras i daler (silfvermynt eller kopparmynt), utan i riksdaler-räkning med 48 skillingar på en riksdaler och 12 runstycken på en skilling.

Nya på riksdaler specie ställda, på två blad tryckta sedlar, som ej blott kallades transportsedlar, utan också skulle skriftligen transporteras, utgåfvos nu af banken.

Däremot utgafs på en tid inga sedlar, som ej behöfde transporteras.

De nya sedlarna (fig. 14) hade länge följande lydelse:

Uti Rikens Ständers Wäxel-Banco hafwer (plats för namnet skrifvet) insatt på Transport-Räkningen . . . Riksdaler Spec. Hwilka . . . Riksdaler Sp. böra egenhändigt och tydeligen transporteras med dag och åhre-tahl, ifrån man til man; Och skal sista transportens innehafware utbekomma denna summa. Stockholm (datum skrifvet, årtalet tryckt).

Två namn.

. . . . Riksdaler Spec.

. . . . Kowaa¹ Riikin Daleria.

Valören är tryckt, såväl i texten (först med bokstäfver och sedan med siffror) som under densamma (med bokstäfver).

Med fin stil är å sedeln tryckt:

Den som denne sedel på . . . Riksdaler Specie efterapar skal warda hängd; men den, som bewisligen upptäcker efteraparen, skal undfå det uti Kongl. Maj:ts Nådige Kungörelse af den 20 Decemb. 1754 utfäste praemium.

Öfverst sedelns nummer och två stora ovala hvitstämplar. I den ena Svea under en strålande sol; omskrift: *Hinc robur et securitas*. I den andra: under riksvapnets tre kronor: *Sveriges Rikes Ständers Banco Transp:Sedel. Anno . . .*

I bankens samling finnas sådana transportsedlar å 3 och 2 riksdaler specie af åren 1777--1811.

Där förvaras äfven en lika lydande sedel å 10 riksdaler specie (fig. 15). På denna är dock valören öfverallt skrifven, så väl i texten (först med bokstäfver och sedan med siffror) som ofvanför och under densamma (på båda ställena med siffror); valören är endast uttryckt på svenska, ej på finska.

* * *

Utom Rikets Ständers Bank utgåfvos sedlar äfven af det vid 1789 års riksdag upprättade Riksgälds-Kontoret.

¹ »Kowaa Riikin Daleria» är det finska uttrycket för »Riksdaler Specie», hvarvid »Kowaa», motsvarar »Specie». Finnes det något samband mellan detta finska ord och det i senare tids slang ej ovanliga uttrycket »kova» i betydelsen »penningar»?

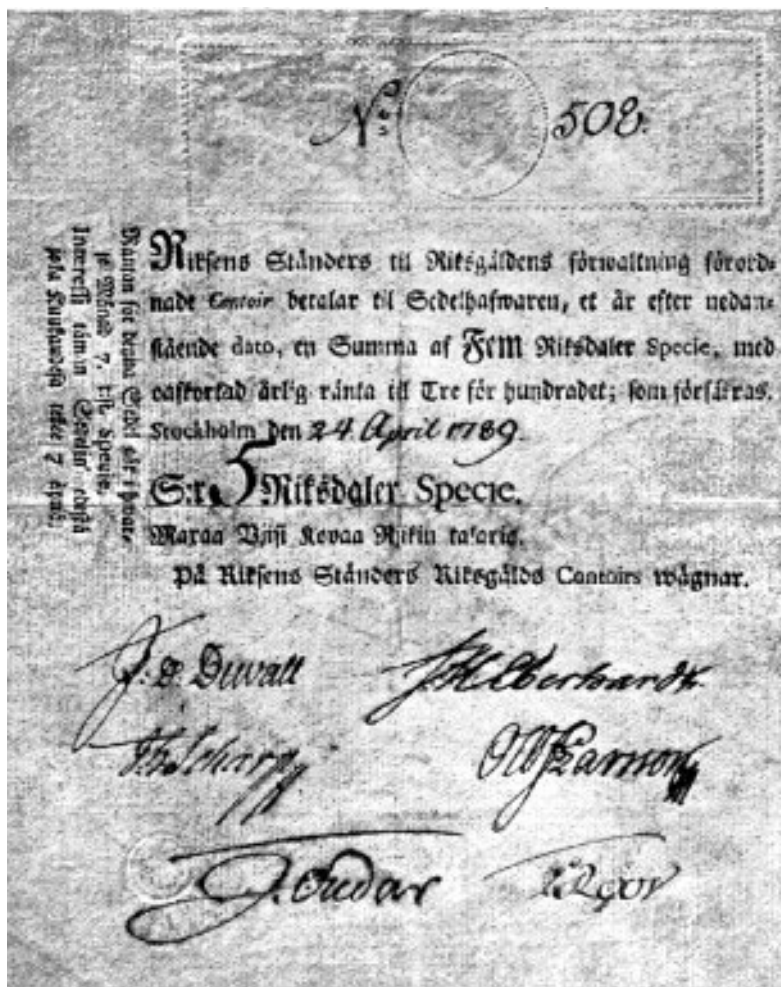

Fig. 16 (16,4 × 19,4). Sedel å 5 riksdaler specie med 3 procents ränta, 1789; tryckt på två blad. -- Riksgäldskontoret.

Först upptog Riksgäldskontoret lån mot så kallade »Kreditsedlar», hvilka gingo med 3 procents ränta; liksom obligationerna på Karl XII:s tid, motsvarade dessa således snarare senare tiders obligationer än sedlar. De emottogs i all Kronans uppbörd till deras fulla belopp med upplupen ränta och hade denna lydelse (fig. 16):

Rikens Ständers til Riksgäldens förvaltning förordnade Contoir betalar til Sedelhafwaren, et år efter nedanstående dato, en summa af . . . Riksdaler Specie, med oafkortad årlig ränta til Tre för hundralet; som försäkras. Stockholm den . . .

S:r . . Riksdaler Specie.

På Rikens Ständers Riksgälds Contoirs vägnar.

Sex namn.

Beloppet uttryckt äfven på finska.

Dessutom är både på svenska och finska meddeladt, huru många runstycken specie räntan på denna sedel i hvarje månad utgör.

Öfverst ses sedelns nummer på en vit stämpel med *Rikens Ständers Contoirs Sigill*.

I bankens samling finnas sådana räntebärande sedlar af 1789 å 5 riksdaler specie och 2 riksdaler 24 skillingar specie; samt af 1790 å 2 riksdaler 24 skillingar specie, 1 riksdaler specie, 24 skillingar och 12 skillingar.

Dessutom utgäfvos räntepolletter af denna lydelse:

N:o . . . Uti Rikens Ständers Riksgälds-Contoir hafwer Sedelhafwaren vid innevarande års slut at upbära en summa af . . . skillingar (. . rst) specie, såsom uplupen 3 pro cents ränta å invexlade Credit-Sedlar. Stockholm den 179 . . .

Mycket snart visade det sig emellertid, att Riksgäldskontorets sedlar, hvilka utsläppts till alltför stort belopp, icke ansågos vara lika goda som bankomynt, och redan den 25 juli 1790 påbjöds genom en Kungl. kungörelse sex månaders uppskof med inlösandet af dessa sedlar, och kort därefter beslöts, att någon ränta ej vidare skulle beräknas på dem.

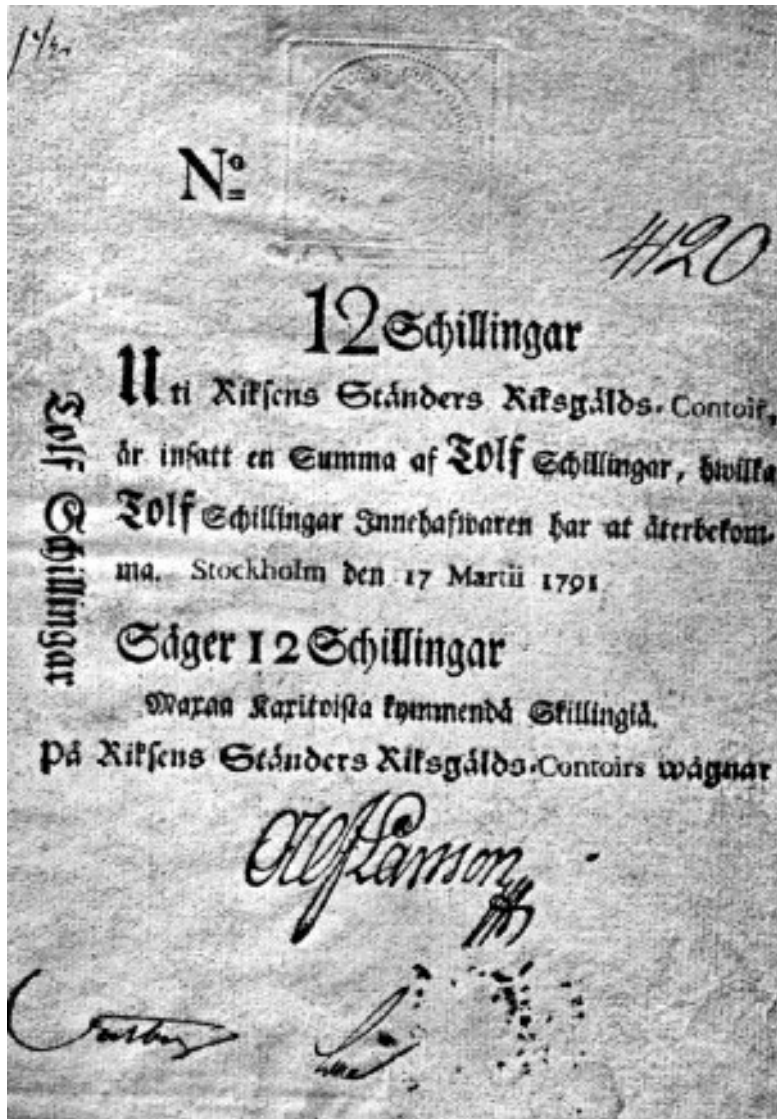

Fig. 17 (14,8 × 18). Sedel å 12 skillingar, 1791. -- Riksgäldskontoret.

I juli 1790 började Riksgäldskontoret att jämte sedlar å högre valörer utgifva sådana å 1 rdr, 24 sk. och 12 sk., hvilka skulle vara ett slags skiljemynt. Minsta bankosedelns valör var då 2 rdr specie.

Dessa sedlar (fig. 17) hafva följande lydelse:

Uti Rikens Ständers Riksgälds-Contoir, är insatt en summa af . . Schillingar, hvilka . . Schillingar Innehafwaren har at återbekomma. Stockholm (datum tryckt)

Säger . . Schillingar (valören äfven på finska)

På Rikens Ständers Riksgälds-Contoirs wägnar

Tre namn.

I den vänstra marginalen är valören ännu en gång tryckt på svenska, med bokstäfver.

Öfverst ses valören, tryckt med siffror, samt sedelns nummer och en kvadratisk hvitstämpel med Riksgäldskontorets sigill.

Sedlar med samma text, men lydande på högre belopp än en riksdaler, utgåfvos också (fig. 18).

Öfverst ses valören, tryckt med siffror, samt sedelns nummer och två stora runda hvitstämplar: den ena med en strålande sol och de tre första riksståndens emblem, samt omskriften: *His auspiciis tuta fides*; den andra med riksvapnets tre kronor och *Sveriges Rikes Ständers Riksg:ds Contoirs Sedel*.

I bankens samling finnas af Riksgäldskontoret utgifna sedlar (utan ränta) på 500 riksdaler specie (år 1801), 100 rdr sp. (1800), 30 rdr sp. (1794), 10 rdr sp. (1800--1803), 5 rdr sp. (1791--1803), 2 rdr sp. (1791--1806), 1 rdr sp. (1791--1805), 24 skillingar (1791--1803), 16 sk. (1791--1806), samt 12 sk. (1791--1805).

Emellertid hade det redan 1803 visat sig nödvändigt att företaga en ny realisation, hvarigenom värdet af Riksgäldskontorets sedlar nedsattes med en tredjedel, så att 1 rdr i bankosedlar motsvarade $1\frac{1}{2}$ rdr i Riksgäldskontorets sedlar.

Oaktadt Riksdagens afsikt varit, att Riksgäldskontoret efter det realisation visat sig oundgänglig, ej vidare skulle utgifva några sedlar, blefvo dock sådana till flera millioners värde utsläppta efter realisationens beslutande.

Banken, som enligt realisationsplanen skulle till nyss nämnda kurs inlösa Riksgäldskontorets sedlar å 15 millioner riksdaler, blef härigenom tvungen att ytterligare inlösa Riksgäldssedlar å 12 millioner riksdaler, hvilket vållade, att bankens egen ställning blef rubbad.

* * *

Då Riksgäldskontorets sedlar sjunkit i värde, hade banken (år 1802) börjat att, utom de å två blad tryckta transportsedlarna å större belopp (2 riksdaler specie och däröfver), utgifva sedlar å smärre belopp: 16, 12 och 8 skillingar specie.

De sist nämnda sedlarna, som voro tryckta på ett enkelt blad, hade i hufvudsak samma lydelse, men med smärre variationer för de tre olika beloppen.

Sedlarna å 8 skilling sp. (fig. 19) lydte:

Åtta Schillingar Specie, som uti Riksens Ständers Wäxel-Banco blifwit insatte, har Sedelhafwaren at af Banquen emot denna Sedel utbekomma. Stockholm den 180 . .

Två namn.

Valören på svenska och finska.

Den som denna sedel förfalskar, etc.

Öfverst två runda hvitstämplar. I den ena Svea under en strålande sol; omskrift: *Hinc robur et securitas*. I den andra: tre kronor och därunder: *Sveriges Rikes Ständers Banco Sedel. 180(2)*.

Enligt K. förordningen den 4 november 1802 utgåfvos också sedlar å 14 och 10 »schillingar uti koppar skiljemynt» (fig. 20). De hafva denna lydelse:

Emot denna Sedel, utbetalas af Riksens Ständers Banco, wid upwisandet, . . Schillingar uti koppar skiljemynt. Stockholm den 1803.

Två namn.

Valören både ofvanför texten (med siffror) och nedanför texten (med bokstäfver, först på svenska och sedan på finska). Härunder, med fin stil: *Den som denna sedel förfalskar, etc.*

Öfverst ses sedelns nummer och en rund hvitstämpel med emblem och omskrift: *Koppar Skiljemynts Sedel*.

I bankens samling finnas sådana sedlar å 14 och 10 skillingar af åren 1803 och 1804.

Här har man äntligen frigjort sig från sedelns ursprung i ett insättningsbevis.

Under det att verkliga transportsedlar å 2 riksdaler specie och högre valörer, samt de nyss omtalade sedlarna å smärre valörer fortfarande utlämnades, började banken 1812 att utgifva sedlar å 3 och 2 riksdaler specie, hvilka icke skulle transporterats (fig. 21). De å 3 rdr, liksom de å 2 rdr tryckta på ett blad, hafva denna lydelse:

Tre Riksdaler Specie hafwer Sedelhafwaren insatt uti Riksens Ständers Wäxel-Banco, hwilka han emot denna Sedel skal återbekomma. Stockholm den . . .

Valören under texten angifves både på svenska och finska: *Den som denna sedel efterapar, etc.*

Man bibehöll således äfven här formen af insättningsbevis, men ej af transportsedel.

Öfverst två stora, ovala hvitstämplars. I den ena läses: *Hinc robur et securitas*, i den andra *Sveriges Rikes Ständers Banco Sedel* samt årtalet.

I bankens samling finnas sådana sedlar å 3 rdr specie från åren 1812--1830.

* * *

Dels i följd av de svårigheter, som genom inlösandet af Riksgäldskontorets sedlar vållats banken, dels af andra skäl, såg sig banken redan 1810 tvungen att inskränka utväxlingen af silfvermynt, och det dröjde sedan ej länge, förr än banken så godt som helt och hållet upphörde med att inlösa sina sedlar.

Banksedlarnas värde sjönk nu ytterligare, så att vid betalning med sedlar 1 riksdaler specie ej, såsom fallet borde hafva varit, motsvarades af 1 riksdaler, det vill säga 48 skilling, utan af 96, ja ända till 130 skilling i sedlar.

En ny realisation blef nödvändig, och den 1 mars 1830 sanktionerade Konungen på rikssalen Ständernas beslut, att 128 skillingar eller $2 \frac{2}{3}$ riksdaler specie i bankosedlar skulle gälla lika med 1 riksdaler i silfver.

Då specieriksdalern, såsom vi sett, förblifvit oförändrad allt ifrån Gustaf Vasas dagar, och då 1 riksdaler i bankosedlar gällde lika med $1 \frac{1}{2}$ riksdaler i riksgäldssedlar, blef följderna af detta beslut, att 1 specieriksdaler, som nu blef lika med $2 \frac{2}{3}$ riksdaler banko, motsvarade $2 \frac{2}{3} + 1 \frac{1}{3}$ eller 4 riksdaler riksgälds.

Vikten här af visade sig en mansålder senare, då en för de tre skandinaviska länderna gemensam myntenhet ifrågasattes. Emedan den svenska specieriksdalern på det sätt, som nu skildrats, blifvit lika med 4 riksdaler riksgälds, och då denna i värde svarade dels mot en norsk specieriksdaler dels mot 2 danska daler, var den gemensamma myntenheten lätt funnen.

Svårigheterna skulle hafva blifvit *mycket* större, om de svenska banksedlarnas realisation ägt rum på en tid, då kursen icke varit omkring 128 skilling, så att denna siffra lagts till grund för realisationen.

Om realisationen ägt rum tjugu år tidigare, omedelbart efter Karl XIII:s tronbestigning, då kursen växlade mellan 70 och 80 skilling, och kanske en kurs af 72 skilling hade lagts till grund för realisationen, så hade 1 riksdaler specie blifvit lika med $1 \frac{1}{2}$ riksdaler banko och således $2 \frac{1}{4}$ riksdaler riksgälds. Emedan man i det dagliga lifvet räknade i riksgäldssedlar, hade det då ej varit så, lätt som det blef att få ett med de två andra nordiska länderna gemensamt mynt.

Äfven efter 1830 fortsatte banken, ehuru endast en kort tid, att gifva ut verkliga transportsedlar å växlande belopp, efter insättningsens storlek.

I bankens samling finnas sådana sedlar af 1832 å 97 rdr specie (fig. 22) och af 1834 å 100 rdr banko.

Ännu i flera år efter 1830 fortsatte banken att utgifva sedlar af insättningsbevis-typen.

I början lydde de, såsom förut, å 3 eller 2 riksdaler specie, samt 16, 12 eller 8 skilling specie. Men 1835 utbyttes de mot sedlar, som visserligen hade samma lydelse, och som följaktligen också hade form af insättningsbevis, men som voro utställda å riksdaler eller skillingar *banco* (i stället för specie). Äfven dessa lydde, liksom de nyssnämnda, endast å jämförelsevis lägre belopp, nämligen 2 riksdaler banco (åren 1835 och 1836) samt 16, 12 och 8 skillingar banco (åren 1834--1849).

På några år 1849, -- det sista år, då sådana sedlar utgafvos, -- daterade sedlar af de tre sist nämnda slagen (fig. 23) är följande vers tryckt:

Den siste af sin ätt är nu begrafwen,
Och ingen namnet efter honom bär;
Men intet wapen krossas dock wid grafwen,
Blott Bankens extra swära där.

Utom dessa på hvitt papper tryckta, till ett slags skiljemynt afsedda sedlar å lägre valörer gaf banken från och med 1836 ut andra på olika färgade papper tryckta sedlar å högre valörer. Dessa sedlar (fig. 24 och 25), som ej längre hafva form af insättningsbevis, äro af följande lydelse:

Sveriges Rikes Ständers Bank inlöser vid anfordran denna sedel å Riksd:r . . Banco med . . . Riksd:r Silfver Specie, enligt 1830 års myntfot.

Längs med sidokanterna läses valören i riksdaler riksgälds.

Fig. 24 (17 × 14,5). Sedel å 6 rdr 32 skill. banco (10 rdr riksgäld), 1841.

I samlingen finnas sådana sedlar å:

500	rdr	b:co	(750	rdr	rglds),	inlösta	med	187½	rdr	silf.-specie,
100	»	d:o	(150	»	d:o),	»	»	37½	»	d:o
33	1/3	»	(50	»	d:o),	»	»	12½	»	d:o
16	2/3	»	(25	»	d:o),	»	»	6¼	»	d:o
10	»	d:o	(15	»	d:o),	»	»	3¾	»	d:o
6	2/3	»	(10	»	d:o),	»	»	2½	»	d:o
2	»	d:o	(3	»	d:o),	»	»	¾	»	d:o
32	skill.	b:co	(1	»	d:o),	»	»	¼	»	d:o.

Sedan en riksdaler riksmünt, som i värde alldeles svarade mot en riksdaler riksgälds, år 1859 blifvit myntenhet, utgaf banken nya sedlar (fig. 26 och 27), så lydande:

*Sweriges Rikes Ständers Bank inlöser, vid anfordran, denna sedel å . . . Riksdaler Riksmünt med . . . Riksdaler i Silfwer, eller . . . Ort Tolf-lödig myntadt silfwer.*¹

I samlingen finnas sådana sedlar å:

1000 rdr rmt,	inlösta med	250 rdr	i silfver eller	2000 ort	silfver,
500 » d:o	»	»	125 » d:o	»	1000 » d:o
100 » d:o	»	»	25 » d:o	»	200 » d:o
50 » d:o	»	»	12½ » d:o	»	100 » d:o
10 » d:o	»	»	2½ » d:o	»	20 » d:o
5 » d:o	»	»	1¼ » d:o	»	10 » d:o

Härvid förtjänar det synnerlig uppmärksamhet, att å sedlarna är utsatt icke endast, med hvilket belopp i »rikdaler i silfver» de skulle inlösas, utan äfven huru många ort tolflödig silfver detta motsvarade. Riksdalern, hvilken, såsom vi sett, ursprungligen icke haft något samband med det svenska vikt-systemet, sattes nu i ett sådant samband på ett direkt sätt, så som icke förut förekommit, hvarken på mynt eller sedlar.

* * *

Sedan »Riksens Ständer» genom den nya riksdagsordningen af den 22 juni 1866 ersatts af »Riksdagen», ändrades bankens namn »Sveriges Rikes Ständers Bank» till »Sveriges Riksbank».

* * *

Genom den mellan Sverige och Danmark 1873 afslutna och af Norge 1875 biträdda myntkonventionen blef 1 krona räkneenheten i alla de tre skandinaviska länderna. Det var jämförelsevis lätt att komma öfverens i denna för hela Norden viktiga fråga, då, såsom vi sett, 4 kronor voro lika med 4 riksdaler riksmünt i Sverige, 2 daler i Danmark och 1 speciedaler i Norge.

I oktober fastställde herrar Bankofullmäktige prof för Riksbankens sedlar å 1 000, 100, 50, 10 (fig. 28) och 5 kronor (fig. 29) samt 1 krona. Deras lydelse var, såsom på våra nuvarande sedlar:

Sweriges Riksbank inlöser, vid anfordran denna sedel å (valören angifven med bokstäfver) Kron(or) med guldmynt enligt lagen om rikets mynt af den 30 maj 1873.

Datum och namn.

De ursprungliga sedlarna å 10 kronor (fig. 28) hade samma storlek som de å 50 kronor; sedan fingo sedlarna å 10 kronor samma storlek som de å 5 kronor. Efter någon tid indrogos sedlarna å 1 krona för att år 1914 återkomma (fig. 30).

¹ Ett skålpund, som delades i 100 ort, motsvarar 425,08 gram.

Fig. 28 (15,1 × 13,5). Sedel å 10 kronor, 1874.

* * *

Tidigt börjar det svenska sedelmyntets historia, tidigare än i de flesta andra länder, och mycket af intresse erbjuder den.

Redan i början af 1660-talet gaf den Palmstruchska banken ut verkliga sedlar, »creditiv-sedlar», hvilka liksom vår tids sedlar förklarade innehafvaren berättigad att af banken erhålla det belopp, hvarå sedeln lydde; sedelns valör -- en multipel af fem daler -- var tryckt, såväl uti texten som nedanför densamma.

Lika litet som våra nuvarande sedlar hade kreditiv-sedlarna form af insättningsbevis eller behöfde de skriftligen transporteras. Liksom de nutida sedlarna voro kreditiv-sedlarna tryckta på ett enkelt blad, hvilket hade ungefär samma storlek som de största sedlarna i våra dagar.

Sedan Palmstruch blifvit skild från bankens ledning, och kreditiv-sedlarna indragits, utgåfvos i stället »transportsedlar», hvilka visserligen i öfrigt liknade de förra, men hvilka måste skriftligen transporteras, hvarvid både namn och sigill erfordrades; i följd häraf voro transportsedlarna ej som kreditivsedlarna tryckta på ett enkelt, jämförelsevis litet blad, utan på ett dubbelt blad, ett helark af samma storlek som ett vanligt skrifpappersark.

Att dessa sedlar inlöstes vid uppvisandet, framgår däraf, att någon uppsägningstid icke är angifven. Att transportsedlarna genast inlöstes, bevisas för öfrigt af transporterarnas datering: så transporteras t. ex. den sid. 16 omtalade sedeln till banken den 15 oktober 1667 och utsläppes af banken ånyo den 17 i samma månad; sedan transporteras den ånyo till banken den 24 oktober och utsläppes åter den 26. Den profsedel af år 1668, som är återgifven härofvan fig. 4, innehåller också den uttryckliga bestämmelsen, att den skulle inlösas »uppå sight».

Då Rikets Ständer 1668 öfvertogo banken, var intrycket af de förluster, som sedelutgifningen vållat, så starkt, att all sedelutgifning förbjöds.

Kort därefter började emellertid en i många afseenden märklig utveckling, som så att säga på en omväg ledde till nya sedlar.

För de medel, som insattes i Riksens Ständers Bank, måste naturligtvis ett skriftligt erkännande lämnas. Vål förbjöds det snart att öfverlåta, »transportera», detta insättningsbevis på annan person, ehuru man därigenom skulle hafva fått en välbehöflig hjälp vid öfvervinnandet af de stora olägenheter, som vållades däraf, att det vanliga betalningsmedlet var det tunga, svårtransporterade kopparmyntet. Förbudet mot insättningsbevisens öfverlåtande kunde ej heller i längden upprätthållas.

Redan 1701 uttalade sig Ständernas Deputerade för, att insättningsbevisen skulle få transporteras, och 1726 medgaf regeringen detta.

[I "Mynt och sedlar" 1931, har Montelius beriktigt sin uppgift angående det första utgivandet av bankens transportsedlar och fastställt, att de första sedlarna utgavs redan år 1701.]

Nu hade man således kommit tillbaka till transportsedlar, hvilka i det hela liknade dem som utgifvits sex årtionden tidigare. Mellan 1660-talets och 1720-talets transportsedlar fanns likväl den skillnaden, att vid den skriftliga öfverlåtelsen af de senare namnet ej behöfde bekräftas med påtryckande af vederbörandes sigill, såsom fallet varit med de äldre; dessa äldre hade också genom sin ordalydelse större likhet med våra dagars sedlar än transportsedlarna från frihetstiden, hvilka i själfva verket fortfarande voro insättningsbevis, ehuru de kunde öfverlåtas af de ursprungliga insättarna på en annan person, af denna på en tredje, o. s. v.

Liksom de äldre transportsedlarna voro de nya tryckta på två sammanhängande blad, men formatet var ej så stort som 1667, och man synes ej alltid på 1700-talet hafva varit så noga som förut med att öfverlåtelsen hvarje gång verkligen var skriftlig. Åtminstone finnas på många af de i bankens samling nu förvarade transportsedlarna både från 1720-talet och senare årtionden endast en transport, den som den ursprungliga insättaren skrifvit. Snart blef detta regel, hvarvid det förtjänar uppmärksammas, att denna enda transport var »in blanco», utan angifvande af viss person, på hvilken sedeln öfverläts. I början var transporten ofta daterad samma dag som utgifvandet, eller också var detta angifvet med ett »som ofvan», men slutligen iaktogs ej detta utan hela påskriften var »Transporteras», hvarefter följde namnet på den ursprunglige insättaren, men ingen datering.

Transportsedlarna från 1720-talet äro äfven i flera andra afseenden än de redan omnämnda olika vår tids sedlar: de lyda icke på vissa multipler af 5 daler, utan på det ofta ojämna belopp, som af »sedelhafvaren» insatts i banken; valören kunde därför ej vara tryckt, utan måste skrivas.

Först 1745 började man åter utgifva sedlar, hvilka liksom 1660-talets kreditiv-sedlar lydde å visst belopp, på hvilka således valören kunde vara tryckt. I början var valören tryckt endast under texten, men skrifven uti denna; snart blef den dock tryckt på båda ställena. En sådan sedel behöfde icke transporteras, utan skulle gälla uti hvars hand den finnas må, samt af banken »vid uppvisandet» betalas. De voro också ställda på sedelhafvaren, ej på viss man. Ehuru de ej behöfde skriftligen öfverlåtas, kallades de dock ännu »transportsedlar».

Då det på dessa sedlar uttryckligen säges, att de skola vid uppvisandet betalas, innebär detta icke annat än i formellt hänseende någon nyhet, emedan, såsom vi sett, äfven förut sedlarna blifvit vid uppvisandet infriade, ehuru det ej -- med undantag af 1668 års profsedel -- varit direkt angifvet.

Dessa nyheter, hvarigenom sedlarna således egentligen endast däri blefvo olika våra dagars, att de fortfarande hade form af insättningsbevis, gällde emellertid icke andra valörer än de å 6, 9 och 12 daler kopparmynt.

Äfven efter 1745 skulle de å högre belopp än 12 daler kopparmynt lydande sedlarna skriftligen transporteras, hvarför de också fortfarande voro utställda å viss person, samt tryckta på två blad.

Ända till 1803 dröjde det, innan banken åt sina sedlar började gifva annan form än insättningsbevisets, och då endast, när fråga var om smärre valörer, 10 och

14 skillingar i koppar. Det hette nu: »Emot denna sedel utbetalas af Rikens Ständers Banco vid uppvisandet . . . schillingar uti koppar skiljemynt.»

Efter 140 år hade utvecklingen således äntligen ledt till samma punkt, på hvilken 1660-talets kreditiv-sedlar stått.

Under några årtionden hade emellertid andra sedlar både på lägre och högre valörer fortfarande icke blott den gamla formen af insättningsbevis, utan många äfven af transportsedlar. Först i början af 1830-talet upphörde banken alldeles att utgifva transportsedlar.

Ända till 1834 lämnade banken också insättningsbevis af den alltifrån 1600-talet kända typen: »dock utan tillstånd att transportera eller förhandla denna sedel till någon annan». Sedan användes, åtminstone då mera offentliga verk gjorde en insättning af större belopp, ett bevis af hufvudsakligen samma innehåll, endast med den föga afvikande lydelsen: »dock utan tillstånd för Räkningshafvaren att på någon annan öfverlåta detta Insättningsbevis»; sådana bevis begagnades ännu efter midten af 1800-talet (fig. 31).

Först år 1849 upphörde Rikets Ständers Bank fullständigt att åt några sedlar gifva formen af insättningsbevis.

De svenska sedlarnas utvecklingshistoria bekräftar således en erfarenhet, som man ofta gjort vid typologisk forskning, nämligen att äldre typer under lång tid kunna lefva kvar vid sidan af yngre.

Förord till boken "Sedelsamlingen i Riksbankens Myntkabinett":

På uppdrag af Herrar Bankofullmäktige utarbetade Riksantikvarien Hans Hildebrand, som hade vården af Riksbankens Myntkabinett sig anförtrodd, en beskrifning på den dyrbara samling af svenska sedlar, som förvaras i detta Myntkabinett. När han år 1913 afled, voro 10 ark (sid. 1--160) af beskrifningen tryckta, hvarjämte större delen af ännu ett ark förelåg dels i korrektur, dels i manuskript.

Beskrifningen har nu slutförts af Fru Rosa Norström, som under många år var Riksantikvarien Hildebrands biträde vid vården af Kungliga Myntkabinettet.

För att underlätta studiet af det rika materialet har jag, enligt Herrar Bankofullmäktiges önskan, utarbetat en af talrika på Justus Cederquist's kemigrafiska anstalt utförda afbildningar belyst öfversikt af de svenska sedlarnas historia från början af Konung Karl XI:s tid till slutet af Konung Oscar II:s regering.

Denna historia är märklig icke blott därför, att sedlar utgåfvos här i Sverige af den Palmstruchska banken så tidigt som i början af 1660-talet, således tidigare än i de flesta andra länder, och därför att redan de äldsta svenska sedlarna voro i allt väsentligt af samma typ som de nuvarande, utan äfven af ett annat skäl. Sedan den Palmstruchska banken råkat på obestånd, samt bankrörelsen öfvertagits af Rikets Ständer, vågade man nämligen under flera årtionden icke fortsätta med någon sedelutgifning. Och då banken slutligen började utgifva sedlar, representerade dessa en vida lägre typ än de Palmstruchska. Först efter en i många afseenden intressant utveckling återkom man till ungefär samma sedeltyp, som flera mansåldrar tidigare hade funnits här.

Stockholm, i September 1915.

Oscar Montelius.

[Utgåva 1, okt. 2000]

[Utgåva 2, sept. 2001: ändringar av 3 stavfel, sedelnummer i figurförteckningen, ny e-post; alla Unicode-tecken för 1/3 och 2/3 ersatta med tre tecken med 9 punkter (1/3 och 2/3)]

Utgåva 3, juli 2007: ändrad hemsida

Figurförteckning

Fig.	Sedel	Årtal	Sedelnummer
1	Kreditiv-sedel å 25 daler kopparmynt	1663	17269
2	Kreditiv-sedel å 100 daler silfvermynt	1666	314
3	Transport-sedel å 100 daler silfvermynt	1667	14
4	Profsedel å 100 daler silfvermynt i kopparpenningar	1668	16
5	Insättningsbevis å 1756 daler 15 öre kopparmynt	1669	4180
6	Insättningsbevis å 891 daler kopparmynt	1675	145
7	Myntsedel å 25 daler silfvermynt	1716	
8	Myntsedel å 10 daler silfvermynt	1717	
9	Transportsedel å 120 daler kopparmynt	1729	1644
10	Transportsedel å 12 daler kopparmynt	1747	334334
11	Transportsedel å 12 daler kopparmynt	1748	1031
12	Transportsedel å 9 daler kopparmynt	1776	48757
13	Transportsedel å 36 daler kopparmynt	1748	35003
14	Transportsedel å 3 riksdaler specie	1779	88641
15	Transportsedel å 10 riksdaler specie	1786	12126
16	Sedel å 5 riksdaler specie med 3 procents ränta	1789	508
17	Sedel å 12 skillingar, Riksgäldskontoret	1791	4120
18	Sedel å 2 riksdaler, Riksgäldskontoret	1803	7805
19	Sedel å 8 skillingar specie	1804	8484
20	Sedel å 14 skillingar i koppar	1803	54228
21	Sedel å 3 riksdaler specie	1813	66986
22	Transportsedel å 97 riksdaler specie	1832	50944
23	Sedel å 16 skillingar banko	1849	39832
24	Sedel å 6 rdr 32 skill. banco (10 rdr riksgälds)	1841	G 39558
25	Sedel å 32 skill. banco (1 rdr riksgälds)	1840	F 71493
26	Sedel å 500 rdr riksmünt, fastställt prof.	1870	A 00000
27	Sedel å 5 rdr riksmünt, fastställt prof.	1859	B 083001
28	Sedel å 10 kronor	1874	G 010027
29	Sedel å 5 kronor, fastställt prof.	1873	A 00000
30	Sedel å 1 krona	1914	A 001505
31	Insättningsbevis å 3,333 rdr 16 sk. banko	1857	9979

Text och bilder från boken har OCR-skannats till Word-dokument. Originals text från 1915 har bibehållits men rättats när siffror uppenbarligen blivit fel (vissa årtal och sedelvalörer har av misstag blivit fel). Ordagrann avskrift av text på sedlar har ändrats till sedlarnas verkliga text (ett stort antal sådana ändringar har gjorts).

Montelius använder (») som citattecken både i början och slutet av citatet (således används aldrig «). Kommatecken används dels som decimaltecken (med mindre siffror efter komma t.ex. 1,234) och dels som tusentalsavgränsare (med samma höjd på siffrorna t.ex. 1,234). Långa tankestreck i originalet har jag översatt till dubbla bindestreck (--). Bråktalen skrivs med tre separata tecken (1/4, 1/2, 3/4) i originalet men jag har ändrat detta till unika ISO-Latin-1 tecken (¼, ½, ¾). När det gäller övriga bråktal (1/3 och 2/3) har jag i Word-dokumentet använt tre tecken med 9 punkter (1/3 och 2/3). Kryss (×) används för sedelstorlek (bredd × höjd). De tre stjärnor (* * *) som avgränsar avsnitten är 8-uddiga i originalet (men blir 6-uddiga i Word).

© Sedelmynt (J.A.)

Hemsida: www.sedelmynt.se